

INSTRUMENTY RYNKOWE DLA POTRZEB POLITYKI W ZAKRESIE OCHRONY ŚRODOWISKA¹

Wprowadzenie

Ochrona środowiska naturalnego wspólnie stanowi podstawowy element globalnej polityki, w tym Unii Europejskiej. Również polityki sektorowe, takie jak transport, budownictwo, turystyka czy inne, muszą pozostawać w synergii z wypracowanymi standardami ochrony środowiska, a zapisanymi w stosownych przepisach prawa. Prawo ochrony środowiska jest istotną częścią prawa administracyjnego, stąd też instrumenty, którymi posługuje się polityka ochrony środowiska mają zasadniczo charakter administracyjny. Rodzaje możliwych prawno-administracyjnych instrumentów ochrony środowiska zostały określone przez Komisję Europejską w zielonej księdze z dnia 28 marca 2007 r. *Instrumenty rynkowe na potrzeby polityki w zakresie ochrony środowiska i w dziedzinach pokrewnych*². Pojęcie instrumenty rynkowe jest w dużej mierze tożsame z pojęciem integumentów prawno-administracyjnych.

Wydanie kolejnej zielonej księgi Unii Europejskiej, dotyczącej ochrony środowiska wynika z faktu, że Unia jest jednym ze światowych liderów w działaniach na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Kontynuacją tych działań jest przyjęcie strategicznego pakietu dotyczący energii i klimatu³, a popartego na wiosennym szczycie Rady Europejskiej.⁴

Magdalena Sitek; dr nauk prawnych; adiunkt w Katedrze Praw Człowieka i Prawa Europejskiego UWM w Olsztynie; adres do korespondencji: e-mail: ms@wsge.edu.pl

¹ Niniejsze opracowanie w dużej mierze opiera się na tekście zielonej księgi z dnia 28 marca 2007 r. *Instrumenty rynkowe na potrzeby polityki w zakresie ochrony środowiska i w dziedzinach pokrewnych*.

² KOM(2007) 140 wersja ostateczna

³ W szczególności komunikat Komisji Europejska polityka energetyczna (KOM (2007) 1 z 10.1.2007 r.) oraz komunikat Komisji Ograniczenie globalnego ocieplenia do 2°C w perspektywie roku 2020 i dalszej (KOM (2007) 2 z 10.1.2007 r.).

⁴ Szczyt Rady Europejskiej w dniach 8-9 marca 2007 r., Konkluzje Prezydencji.

Tym samym Unia potwierdza wolę podjęcia działań wewnętrznych i zewnętrznych na rzecz zapobiegania zmianom klimatycznym, zmniejszenia uzależnienia od zasobów zewnętrznych oraz zapewnienia konkurencyjności gospodarek krajów europejskich. Prowadzi to do podjęcia działań celem powstrzymania utraty różnorodności biologicznej, ochrony zagrożonych zasobów naturalnych oraz ochrony zdrowia publicznego.

Osiągnięcie tych celów musi być powiązane z interwencją publiczną i silnym zaangażowaniem ze strony podmiotów publicznych i prywatnych. Sama Unia Europejska w coraz większym stopniu opowiada się za instrumentami ekonomicznymi lub opartymi na rozwiązaniach rynkowych, jak np. podatki pośrednie, dotacje celowe lub zbywalne uprawnienia do emisji zanieczyszczeń, przy pomocy których wspomniane cele polityczne mogą zostać osiągnięte w sposób elastyczny i opłacalny⁵. Za szerszym wykorzystaniem instrumentów rynkowych opowiedziano się również w szóstym programie działań UE w zakresie ochrony środowiska, w odnowionej strategii UE na rzecz zrównoważonego rozwoju⁶, a także w odnowionej strategii lizbońskiej na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia⁷.

Zielona księga z 2007 r. otwiera debatę na temat zwiększonego wykorzystania instrumentów rynkowych we Wspólnocie. Zgodnie z wypowiedzią zawartą w planie działań na rzecz racjonalizacji zużycia energii⁸ zbadano w nim możliwości osiągnięcia postępów w obszarze obje-

⁵ Oprócz instrumentów rynkowych omawianych w niniejszym dokumencie inne ważne instrumenty rynkowe są stosowane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (tj. środki rolno-środowiskowe w polityce rozwoju obszarów wiejskich) oraz w działaniach podejmowanych w ramach polityki spójności w obszarach ochrony środowiska i energii. Jeśli stosowanie instrumentów rynkowych wiąże się z pomocą państwa, muszą one odpowiadać przepisom wspólnotowym, a Komisja musi zostać o nich powiadomiona zgodnie z art. 88 Traktatu WE. Obecnie prowadzony jest przegląd wspólnotowych wytycznych dotyczących pomocy państwa w zakresie ochrony środowiska. W związku z tym w niniejszej Zielonej Księdze nie uwzględniono kwestii oceny pomocy państwa.

⁶ Dz.U. L 242 z 10.9.2002 r. oraz dokument Rady 10917/06 z 26.6.2006 r.

⁷ Zalecenie Rady 2005/601/WE z dnia 12 lipca 2005 r. w sprawie ogólnych wytycznych polityki gospodarczej państw członkowskich i Wspólnoty (2005-2008).

⁸ KOM(2006) 545.

tym dyrektywą w sprawie opodatkowania produktów energetycznych⁹, mając na celu zainicjowanie jej przeglądu. Dokument ten odpowiada więc ramom wyznaczonym przez nową zintegrowaną strategię dotyczącą energii i klimatu, w której instrumenty rynkowe i ogólnie polityka fiskalna będą odgrywały decydującą rolę w realizacji celów polityki UE.

Zanalizowano w nim także możliwości szerszego wykorzystania instrumentów rynkowych w różnych obszarach polityki w zakresie ochrony środowiska, zarówno na szczeblu wspólnotowym, jak i krajowym.

Stosowanie instrumentów rynkowych na potrzeby polityki wspólnoty

Gospodarka wolnorynkowa stanowi ważny element współczesnej ekonomii. Na jej temat powstało wiele teorii, również o charakterze skrajnym. Dzisiaj odrzuca się niczym nieograniczone funkcjonowanie gospodarki. Gospodarka wolnorynkowa wymaga regulacji o charakterze normatywnym, w celu korygowania sytuacji, w których zawodzą mechanizmy rynkowe. Brak takich mechanizmów może prowadzić np. do szybkiego wyczerpania zasobów środowiska naturalnego mających charakter dobra publicznego. Interwencja publiczna jest więc uzasadniona celem skorygowania sytuacji, w której zawodzą mechanizmy rynkowe. W odróżnieniu od koncepcji regulacyjnych lub administracyjnych instrumenty rynkowe mają tę zaletę, że dla sprostowania sytuacji, w których zawodzi rynek, wykorzystują one sygnały rynkowe.

Instrumenty rynkowe mogą mieć wpływ na ceny poprzez podatki lub zachęty, oraz na określanie bezwzględnych ilości, np. handlu uprawnieniami do emisji lub ilości na jednostkę produkcji. Instrumenty rynkowe pośrednio uwzględniają różnice między przedsiębiorstwami i zapewniają w ten sposób elastyczność, która umożliwia znaczne zmniejszenie kosztów poprawy ochrony środowiska¹⁰. Instrumenty rynkowe nie sta-

⁹ Dyrektywa Rady 2003/96/WE z dnia 27 października 2003 r. w sprawie restrukturyzacji wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej (Dz.U. L 283 z 31.10.2003, str. 51); dyrektywa ostatnio zmieniona dyrektywami 2004/74/WE i 2004/75/WE (Dz.U. L 157 z 30.4.2004, str. 87 i str. 100).

¹⁰ [9] Por. komunikat Komisji Wzajemne pogodzenie naszych potrzeb i naszej odpowiedzialności – uwzględnienie kwestii ochrony środowiska w polityce gospodarczej, KOM(2000) 576 z 20.9.2000 r.

nowią jednak panaceum na wszystkie problemy. Wymagają one jasnych ram regulacyjnych i często są stosowane wspólnie z innymi instrumentami. Instrumenty rynkowe¹¹ mają następujące przewagi nad instrumentami regulacyjnymi:

- polepszają sygnały cenowe, przypisując wartość zewnętrznym kosztom i korzyściom działalności gospodarczej, przez co pozwalają podmiotom gospodarczym na ich uwzględnienie i zmianę sposobu postępowania celem ograniczenia negatywnych skutków ekologicznych i innych skutków oraz zwiększenia korzyści dla środowiska¹²;
- umożliwiają przemysłowi większą elastyczność w realizacji celów, a przez to zmniejszenie ogólnych kosztów przestrzegania przepisów¹³;
- w perspektywie długoterminowej stanowią dla przedsiębiorstw zachętę do wprowadzania innowacji technicznych celem dalszego ograniczenia niekorzystnego wpływu na środowisko („skuteczność dynamiczna”);
- wspierają zatrudnienie, jeśli są stosowane w ramach ekologicznej reformy podatkowej lub fiskalnej¹⁴.

Instrumenty rynkowe w kontekście UE

Unia wykorzystuje instrumenty rynkowe nie tylko ze względu na ich przydatność do realizacji konkretnych celów politycznych, ale również by uniknąć zakłóceń na wspólnym rynku powodowanych różniącymi się koncepcjami poszczególnych państw członkowskich oraz by zagwarantować jednolite w całej UE obciążenia poszczególnych sektorów i przewyciężyć ewentualne negatywne skutki dla konkurencyjno-

¹¹ KOM(2000) 576 z 20.9.2000 r. Badania OECD coraz częściej wykazują skuteczność instrumentów rynkowych. Por. *Environmentally Related Taxes in OECD Countries – issues and strategies*, 2001.

¹² Idea ta jest często wyrażana w postaci celów takich jak „określenie właściwej ceny”, „internalizacja kosztów zewnętrznych” czy „zwiększenie podaży nieoferowanych na rynku świadczeń na rzecz środowiska”.

¹³ Por. *EEA, Effectiveness of urban wastewater treatment policies in selected countries: an EEA pilot study*, 2005. W badaniu tym porównano koncepcje różnych państw członkowskich i przedstawiono, w jaki sposób stosowanie instrumentów rynkowych pozwala zmniejszyć koszty realizacji celów w zakresie ochrony środowiska.

¹⁴ Por. komunikat Komisji Europejskiej wartości w zglobalizowanym świecie, KOM(2005) 525 z 20.10.2005 r.

ści. Wspólne działania wzmacniają ponadto pozycję konkurencyjną UE względem jej partnerów handlowych.

Najpowszechniej stosowane na szczeblu UE instrumenty rynkowe to podatki, opłaty i systemy zbywalnych zezwoleń. Z ekonomicznego punktu widzenia instrumenty te funkcjonują podobnie, choć pod wieloma istotnymi względami odnotować można różnice.

Po pierwsze, systemy ilościowe, takie jak systemy zbywalnych zezwoleń, dają większą gwarancję osiągnięcia konkretnych celów politycznych, np. ograniczeń emisji (pod warunkiem skutecznego monitorowania oraz przestrzegania przepisów), niż instrumenty oparte wyłącznie na cenach, jak np. podatki. Z kolei instrumenty oparte na cenach dają pewność w odniesieniu do kosztu lub ceny celu polityki i na ogół łatwiej się nimi posługiwać¹⁵.

Po drugie, instrumenty te różnią się pod względem sposobu generowania dochodów. Podatki – a w mniejszym stopniu również opłaty – są coraz częściej stosowane w celu wpływania na sposób postępowania, ale stanowią one również źródło dochodów. Systemy zbywalnych zezwoleń mogą generować dochody, jeśli zezwolenia są sprzedawane przez władze publiczne w drodze przetargu. Systemy, w ramach których zezwolenia są licytowane, mają więc charakter podobny do podatku (różnią się natomiast jeśli chodzi o przepisy i ich przestrzeganie). Z kolei opłaty są zazwyczaj pobierane z tytułu ściśle określonej usługi lub poniesionych kosztów, w związku z czym nie są na tyle elastyczne, by w ramach finansów publicznych mogły być wykorzystywane jako tego rodzaju źródło dochodów.

Sposób i zakres wykorzystania przez UE instrumentów rynkowych na szczeblu wspólnotowym jest różny. Wprowadzone zostały takie instrumenty jak wspólnotowy system handlu uprawnieniami do emisji (ETS, z ang. Emission Trading Scheme)¹⁶, dyrektywa w sprawie opodatkowania produktów energetycznych oraz – w dziedzinie transportu – dyrektywa o opłatach za użytkowanie infrastruktury drogowej (eurowi-

¹⁵ Por. KOM (2000) 576.

¹⁶ Ponieważ Komisja przygotowuje obecnie obszerną ocenę doświadczeń zgromadzonych w trakcie stosowania wspólnotowego ETS, kwestia ta nie została uwzględniona w niniejszej Zielonej Księdze.

nieta)¹⁷. Aspekty te należy uwzględnić, jeśli UE zamierza nadal stosować instrumenty rynkowe na szczeblu wspólnotowym w sposób, który pozwoli na optymalne wykorzystanie każdego z nich w najbardziej właściwym obszarze i uniknięcie powielania działań. Wspólnotowe zasady dotyczące podejmowania decyzji nie powinny zasadniczo odgrywać roli w tym kontekście. Wymóg jednomyślności w sprawach podatkowych oznacza jednak, że możliwości zastosowania opodatkowania są inne niż w przypadku pozostałych instrumentów¹⁸.

W jakich dziedzinach należy szerzej stosować instrumenty rynkowe i jakie są warianty tych zastosowań na szczeblu wspólnotowym lub krajowym? Czy możliwe jest stosowanie instrumentów rynkowych w taki sposób, by wspierać konkurencyjność i nie nakładać nadmiernych obciążeń na konsumentów (w szczególności o niskich dochodach), a jednocześnie generować dochody dla budżetów publicznych? Czy UE powinna bardziej aktywnie stosować opodatkowanie jako narzędzie realizacji innych celów polityki Wspólnoty (poza celami fiskalnymi)? Czy jest to właściwa odpowiedź na obecne globalne wyzwania oraz potrzeby fiskalne budżetów krajowych?

Wzrost gospodarczy, miejsca pracy i czyste środowisko – argumenty przemawiające za ekologiczną reformą podatkową

Unia Europejska przykłada dużą wagę do zapewnienia zrównoważonego rozwoju, a także do wspierania strategii na rzecz wzrostu gospodarczego i tworzenia nowych miejsc pracy. Ekologiczna reforma podatkowa, w ramach której obciążenia podatkowe zostałyby przesunięte z podatków wpływających negatywnie na poziom dobrobytu (np. opodatkowanie pracy) na podatki mające pozytywny wpływ na tenże (np. opodatkowanie działalności szkodliwej dla środowiska, takiej jak wykorzystywanie zasobów naturalnych lub emisja zanieczyszczeń), może być rozwiązaniem przynoszącym korzyści zarówno z punktu widzenia ochrony środowiska, jak i rynku pracy¹⁹. Jednocześnie trwale przesunię-

¹⁷ Dyrektywa 1999/62/WE (Dz.U. L 187 z 20.07.1999) zmieniona dyrektywą 2006/38/WE (Dz.U. L 157 z 9.6.2006, str. 8).

¹⁸ Mimo pewnych elastycznych rozwiązań instytucjonalnych przewidzianych w Traktacie WE, jak np. wzmocniona współpraca.

¹⁹ Komisja poruszyła już tę kwestię w roku 1993 w Białej Księdze w sprawie wzrostu, konkurencyjności i zatrudnienia (KOM(93) 700, rozdział 10), a ostatnio rów-

cie obciążeń podatkowych będzie wymagało stosunkowo stabilnych dochodów podatkowych, które są powiązane z aspektami ekologicznymi²⁰.

Reforma taka może również przyczynić się do złagodzenia ewentualnych negatywnych skutków podatków ekologicznych dla konkurencyjności poszczególnych sektorów. Jeśli działania są ściśle koordynowane na szczeblu Wspólnoty, skutki te mogą zostać ograniczone w jeszcze większym stopniu niż w przypadku jednostronnych działań państw członkowskich. Obniżenie opodatkowania pracy lub składek na zabezpieczenie społeczne, które przynosi korzyści głównie gospodarstwom domowym o niższych dochodach, może zrównoważyć ewentualny regresywny efekt podatków ekologicznych. W obliczu starzenia się społeczeństwa, które zwiększa presję na wydatki publiczne, a także globalizacji utrudniającej opodatkowanie kapitału i pracy, przesunięcie ciężarów podatkowych z podatków bezpośrednich na opodatkowanie konsumpcji, a zwłaszcza konsumpcji szkodliwej dla środowiska, może z perspektywy fiskalnej przynieść znaczne korzyści.

Wprowadzając odpowiednie opodatkowanie państwa członkowskie mogą nie tylko ograniczać zachowania szkodliwe dla środowiska, ale również stosować zachęty podatkowe (np. dotacje) celem wspierania zachowań przyjaznych środowisku oraz prac badawczo-rozwojowych i innowacji, o ile środki publiczne zostaną uprzednio wygenerowane w inny sposób (np. poprzez opodatkowanie zachowań szkodliwych dla środowiska) lub jeśli nastąpi ograniczenie wydatków (np. poprzez zlikwidowanie dotacji prowadzących do szkodliwych skutków dla środowiska). Podejście to jest szczególnie istotne w kontekście ambitnych celów określonych w strategii UE dotyczącej energii i klimatu, a zwłaszcza ograniczenia emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 20% do roku 2020, wiążącej wartości docelowej w postaci 20%-go udziału w produkcji energii źródeł odnawialnych w roku 2020 oraz 10%-go udziału biopaliw.

niez w komunikacie w sprawie europejskiego modelu socjalnego i w dokumencie poświęconym zależnościom między polityką zatrudnienia a polityką w zakresie ochrony środowiska. Por. KOM(2005) 525 oraz SEK(2005) 1530. Doświadczenia krajów skandynawskich oraz wyniki badań modelowych wskazują na istnienie obu rodzajów korzyści.

²⁰ Relacje między funkcjami generowania dochodów a zachętą podatkową zostały szczegółowo omówione w dokumencie roboczym służb Komisji.

Zdaniem Komisji to państwa członkowskie muszą w pierwszym rzędzie postarać się o zapewnienie w swoich systemach podatkowych równowagi między czynnikami zachęcającymi i zniechęcającymi, przy jednoczesnym uwzględnieniu ogólnych ograniczeń fiskalnych oraz zasady neutralności podatkowej. Komisja pragnęłaby jednak, by wspólnotowa polityka podatkowa ułatwiała osiągnięcie tej równowagi (por. rozdział 3).

Uporządkowana wymiana informacji między państwami członkowskimi na temat sprawdzonych rozwiązań w zakresie instrumentów rynkowych, a w szczególności ekologicznej reformy podatkowej, mogłaby zostać ulepszona. W niektórych obszarach istnieją wprowadzone wyspecjalizowane struktury, brakuje natomiast horyzontalnej platformy, w związku z czym warto rozważyć utworzenie forum ds. instrumentów rynkowych.

Unia powinna bardziej aktywnie wspierać ekologiczne reformy podatkowe na szczeblu krajowym. Obowiązek przeprowadzenia takich reform spoczywa na Komisji Europejskiej. Mogłaby ona zaoferować pomoc w postaci procesu lub procedury koordynacji. Utworzenie wspomnianego wyżej forum ds. instrumentów rynkowych byłoby pomocne w zintensyfikowaniu wymiany przez państwa członkowskie doświadczeń i sprawdzonych rozwiązań w zakresie ekologicznej reformy podatkowej. Należałoby określić postać tego rodzaju forum jednak bez powielania istniejących struktur. Ważnym zagadnieniem jest pogodzenie konieczności obniżenia opodatkowania pracy w wielu państwach członkowskich ze wspieraniem innowacji i prac badawczo-rozwojowych w celu ekologicznej transformacji gospodarki. Konieczne jest przy tym jednoczesnego przestrzegania neutralności budżetowej. Trzeba też odpowiedzieć na pytanie, czy właściwym rozwiązaniem byłoby dużo wyższe opodatkowanie działalności szkodliwej dla środowiska?

Reforma dotacji prowadzących do szkodliwych skutków dla środowiska

Wiele dotacji jest nie tylko nieskutecznych z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia, ale może mieć również negatywny wpływ na środowisko i zdrowie ludzkie²¹. Mogą one także neutralizować wpływ instrumentów rynkowych stosowanych do osiągnięcia określonych ce-

²¹ Por. np. OECD, Environmentally-harmful subsidies – challenges for reform, 2005, oraz źródła przywołane w tym dokumencie.

łów w zakresie środowiska lub ochrony zdrowia, a także prowadzić do zmniejszenia konkurencyjności²². Oprócz tego za ich reformą lub zlikwidowaniem przemawiałaby również możliwość uwolnienia środków publicznych na ekologiczną reformę fiskalną²³. Komisja zamierza wspólnie z państwami członkowskimi podjąć prace nad reformą – zarówno na szczeblu wspólnotowym, jak i krajowym – dotacji prowadzących do szkodliwych skutków dla środowiska. Dialog z zainteresowanymi podmiotami będzie istotny dla zagwarantowania, że rozpatrzone zostały wszystkie istotne kwestie. Rada Europejska zwróciła się do Komisji o przygotowanie do 2008 r. planu reform w każdym z sektorów²⁴.

W jaki sposób – w świetle krajowych doświadczeń – można najlepiej przyspieszyć reformy dotacji prowadzących do szkodliwych skutków dla środowiska?

Wnioski

Komisja Europejska zakłada, że oprócz przepisów prawnych i innych instrumentów należałoby w większym stopniu stosować instrumenty rynkowe o charakterze administracyjnym, w tym systemy handlu uprawnieniami do emisji, podatki i dotacje, jako opłacalne narzędzie realizacji celów ekologicznych i innych celów polityki na szczeblu wspólnotowym i krajowym. Jest to zgodne ze strategią lizbońską, strategią na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz strategią na rzecz lepszych uregulowań prawnych. Najważniejszym aspektem tej długofalowej roli jest fakt, iż instrumenty te niosą ze sobą istotne, przedstawione w niniejszym dokumencie korzyści dla celów fiskalnych, w zakresie ochrony środowiska oraz alokacji zasobów.

Przy pomocy tego dokumentu Komisja chciałaby zainicjować dyskusję na temat większego wkładu wspólnotowych instrumentów rynkowych w realizację tych celów, w szczególności jeśli chodzi o podatki pośrednie. W niniejszym dokumencie określono również inne obszary

²² OECD (1998) w następujący sposób definiuje dotacje prowadzące do szkodliwych skutków dla środowiska: „wszelkie formy pomocy finansowej i przepisów wprowadzane celem zwiększenia konkurencyjności określonych produktów, procesów lub regionów, które – w połączeniu z obowiązującym systemem podatkowym – (nieumyślnie) prowadzą do dyskryminacji solidnych rozwiązań w zakresie środowiska”.

²³ Podkreślono to również w odnowionej strategii UE na rzecz zrównoważonego rozwoju.

²⁴ Przegląd strategii UE na rzecz zrównoważonego rozwoju, dokument Rady 10917/06 z 26.6.2006 r.

zastosowania instrumentów rynkowych, w przypadku których Wspólnota mogłaby ułatwić wymianę sprawdzonych rozwiązań. Komisja oczekuje reakcji na przedstawione koncepcje oraz odpowiedzi na postawione konkretne pytania, a także opinii na temat tego, jakie instrumenty rynkowe najlepiej służyłyby osiągnięciu maksimum pozytywnych efektów.

THE MARKET INSTRUMENTS FOR THE NEEDS OF THE POLICY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE ENVIRONMENTAL PROTECTION

Summary

The European Commission assumes that apart from the legal regulations and the other instruments, the market administrative instruments should be applied to a large extent, therein the systems of trading the powers to emission, taxes and grants, as the remunerative tool of realizing the ecological purposes and the other aims of the policy at the Union and national level. This is according to the Lisbon strategy, the strategy for the balanced development and the strategy towards the better legal regulations. The most important aspect of this long-lasting role is the fact that these instruments afford the relevant, presented in this document, benefits for the fiscal goals, within the environmental protection and the allocation of the resources.

By means of this document the Commission would like to initiate the discussion about the greater participating of the community market instruments in implementation of these purposes, particularly, if it concerns the indirect taxes. In this document there are also the other areas defined about applying the market instruments, in case of which the Community could facilitate the exchange of some verified solutions. The Commission expects the reaction to their presented conceptions and the answer to some basic particular questions and also the opinion about the market instruments, which of them would be the best to achieve the maximum of positive effects.

Tłumaczyła: Aurelia Łuczyńska